

MÜLTECİLER İLE SİĞINMACILARIN ADALETE ERİŞİMİ BAĞLAMINDA BM İNSAN HAKLARI MEKANİZMALARI VE BELGELERİ

*UN Human Rights Mechanisms and Texts in the Context of Access
to Justice of Refugees and Asylum Seekers*

Dr. Ahmet ULUTAŞ*

Geliş Tarihi: 28.02.2020 Kabul Tarihi: 03.04.2020

ÖZET

Bu çalışmada esas itibarıyla, mülteciler ile sığınmacıların adalete erişimi bağlamında BM insan hakları mekanizmaları ve belgeleri incelenmiştir. Bu çerçevede, konuya ilişkin BM perspektifi dile getirilmeden önce çok sayıda BM kuruluşuna ev sahipliği yapan BM Cenevre Ofisi hakkında kısa bilgi sunulmuştur. Daha sonra konunun kapsamı ve sınırlılıkları içinde kavramsal ve kurumsal çerçevenin ortaya konulması bakımından BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi ve Cenevre’de bulunan diğer insan hakları mekanizmaları kısaca ele alınmıştır. Çalışmanın geri kalan bölümünde ise adalete erişim bağlamında BM insan hakları belgeleri ve BM Medeni ve Siyasi Hakları Sözleşmesi incelenmiştir. Son olarak mülteci ve sığınmacıların adalete erişimlerinde karşılaştıkları belli başlı sorunlar ile bunlara ilişkin çözüm önerileri sergilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mülteciler, sığınmacılar, insan hakları, adalete erişim.*

ABSTRACT

In this study, mainly the UN human rights mechanisms and documents are examined in the context of the access to justice of refugees and asylum seekers. In this context, brief information was provided about the UN Geneva Office, which hosted a number of UN organizations before the UN perspective on the issue was expressed. Later on, the UN Office of the High Commissioner for Human Rights and other human rights mechanisms in Geneva were briefly addressed in terms of introducing the conceptual and institutional framework within its scope and limitations. For the remainder of the work, UN human rights documents and the UN Covenant on Civil and Political Rights were examined in the context of access to justice. Finally, the main problems faced by refugees and asylum seekers in access to justice and their solution proposals are presented.

Keywords: *Refugees, asylum seekers, human rights, access to justice.*

* Dr. Hâkim, Adalet Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, ahmetulutas1@gmail.com, ORCID:0000-0001-5529-3048. Makale Gönderim Tarihi: 28.02.2020. Bu çalışma, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) ve Türkiye Adalet Akademisi iş birliğiyle 7-8 Aralık 2017 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen “Mültecilerin Adalete Erişimi: Özgünlükler ve Kapasiteler” başlıklı Uluslararası Konferansta sunulan tebliğimiz esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada, tebliğ konusu genişletilerek güncellenmiş ve dipnotlar eklenmiştir.

I. BM CENEVRE OFİSİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

BM Cenevre Ofisi (UNOG) dünyada BM'nin ikinci en büyük ofisi olarak kabul edilmektedir. Yılda ortalama 10.000'den fazla toplantı yapılmaktadır. Cenevre çapında 9.500 civarı BM personeli (1.600'ü UNOG Ofisinde olmak üzere) çalışmaktadır. Keza Cenevre, 40'tan fazla uluslararası kuruluş ile 400'den fazla sivil toplum kuruluşuna (STK) ev sahipliği yapmakta ve 179 devletin Daimi Temsilciliği bu şehirde bulunmaktadır.¹

Öte yandan, BM Sisteminin yıllık aktivitelerinin üçte ikisi Cenevre'de gerçekleştirilmektedir. BM Cenevre Ofisi, doğrudan BM Genel Sekreterine karşı sorumlu bulunan bir Genel Müdür tarafından yönetilmektedir. Genel Müdür ise 35 yılı aşkın süre kamu hizmeti, gazetecilik ve diplomasi tecrübesi olduğu belirtilen Rus Tatiana Valovaya'dır.²

II. GENEL OLARAK BM İNSAN HAKLARI MEKANİZMALARI

BM'nin kendi kurumsal yapısı içinde insan haklarına dokunan faaliyetleri olan yapılara baktığımızda, Genel Kurul'dan Güvenlik Konseyi'ne uzanan geniş bir paydaşlar topluluğu karşımıza çıkmaktadır.³ Esasen, artık günümüzde doğrudan veya dolayısıyla insan haklarına dokunan karar ve uygulamalara sahip olmayan neredeyse hiçbir uluslararası kuruluş bulunmadığını söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, BM'nin genel merkezinde bulunan 3 üncü Komite ve uluslararası mahkemeler de bu tabloda yerlerini almış bulunmaktadır.⁴

Öte yandan, BM bünyesinde imzaya açılan ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin olan uluslararası sözleşmelerin taraf devletlerce uygulanmasının izlenmesine yönelik olarak BM bünyesinde çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur.

Söz konusu sözleşmeler, taraf olan devletler açısından hukuken bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Bu çerçevede, insan hakları alanında temel uluslararası belge olarak, 9 sözleşme ile bu sözleşmelere ek, Ek Protokoller ve bunların denetim organı olarak faaliyet gösteren 9 adet Komite ile bir Alt Komite bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra, BM Şartı uyarınca Genel Kurul ve diğer BM organlarına verilen yetkiler dahilinde kurulmuş olan insan hakları organları da

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. [https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/\(httpHomepages\)/2C9BB9A453638E5180256F04006742C9?OpenDocument](https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/(httpHomepages)/2C9BB9A453638E5180256F04006742C9?OpenDocument) ; Erişim: 11.01.2020.

² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. [https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/\(httpHomepages\)/2C9BB9A453638E5180256F04006742C9?OpenDocument](https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/(httpHomepages)/2C9BB9A453638E5180256F04006742C9?OpenDocument); Erişim: 18.01.2018; Ayrıca bkz. [https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/\(httpHomepages\)/\\$first?OpenDocument](https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/(httpHomepages)/$first?OpenDocument) ; Erişim: 08.11.2019.

³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <http://www.un.org/en/sc/> ; Erişim: 18.01.2018.

⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <http://www.un.org/en/ga/third/> ; Erişim: 18.01.2018.

bulunmaktadır. Bunlardan en başta geleni İnsan Hakları Konseyi'dir. Biz çalışmamızda öncelikle BM Şartının BM organlarına verdiği yetkiye dayalı olarak kurulan insan hakları mekanizmalarını inceleyeceğiz.

A. BM Şartı Kapsamında Kurulanlar

1. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK), BM Genel Kurulu kararıyla 20 Aralık 1993 tarihinde kurulmuştur. Genel olarak Yüksek Komiserlik, Birleşmiş Milletler Şartı ve Temel İnsan Hakları Sözleşmelerinde tanımlanan insan haklarının korunması ve geliştirilmesinden sorumludur. Münhasıran insan haklarından sorumlu bir birim olarak İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin ihdas edilmesinin fikri altyapısı, 1993 İnsan Hakları Dünya Zirvesi ve Zirve'de üzerinde mutabakata varılan Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planı ile tesis edilmiştir. İnsan Hakları Dünya Zirvesi tavsiyesi uyarınca BM Genel Kurulu, 48 inci Oturumu sırasında 1993 Aralık ayında İHYK'nın kuruluşuna ilişkin 48/141 sayılı kararı kabul etmiştir.

İHYK, farklı insan hakları izleme mekanizmalarına uzmanlık ve teknik destek sağlamaktadır. Bu mekanizmalar arasında, BM İnsan Hakları Konseyi dahil olmak üzere, BM Şartına dayanan mekanizmalar, uluslararası insan hakları sözleşmeleri tarafından oluşturulan mekanizmalar ve üye devletlerin sözleşmelerden doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesini denetleyen bağımsız uzmanlar yer almaktadır. Yüksek Komiserliğin, Cenevre'deki yönetim biriminin yanı sıra, New York'taki BM Merkezinde ve farklı ülkelerde 2015 sonu itibarıyla yerleşik 13 ülke ofisi ve 12 bölge ofisi/merkezi bulunmakta; bu ofislerde yaklaşık 900 civarında personel görev yapmaktadır.

Yüksek Komiser, BM Genel Sekreteri tarafından 4 yıllığına (bu süre bir defaya mahsus olmak üzere yenilenebilir) atanır ve Genel Kurul tarafından söz konusu atama onaylanır. Yüksek Komiserlik görevini 1 Eylül 2018 tarihinden bu yana Şili eski devlet başkanı Michelle Bachelet Jeria yürütmektedir.⁵

2. BM İnsan Hakları Konseyi

BM Genel Kurulu tarafından 15 Mart 2006'da alınan A/60/251 sayılı kararla, zaman içinde itibar kaybına uğrayan İnsan Hakları Komisyonu'nun yerini almak üzere İnsan Hakları Konseyi (İHK) kurulmuştur.⁶

⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/InfoNotes> ; Erişim: 18.01.2018; Ayrıca bkz. <https://www.ohchr.org/en/aboutus/pages/highcommissioner.aspx> ; Erişim: 11.11.2019.

⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx> ; Erişim: 18.01.2018; Ayrıca bkz. Kevin BOYLE, New Institutions for Human Rights Protection, Oxford, 2010, s.11 vd.

İnsan hakları alanında faaliyette bulunan başlıca BM kuruluşu olan İHK, insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi ile insan hakları ihlallerinin incelenmesi bakımından önemli bir forum oluşturmaktadır. Ayrıca, yerine geçtiği İnsan Hakları Komisyonu'ndan farklı olarak, Genel Kurul'a bağlı bir organ olarak kurulması, bu bağlamda daha yüksek bir statüde olması ve Komisyon'un görev ve yetkilerine ilaveten Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM) kapsamında bütün devletlerdeki insan hakları durumunu inceleme yetkisine sahip olması, İHK'nın BM sistemi içerisindeki önemini arttırmıştır.

Kurucu BM Genel Kurulu kararı uyarınca İHK, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması alanında tavsiyelerde bulunma yetkisine sahiptir. İHK'da tematik konularda ve ülkelerdeki insan hakları durumuna ilişkin "kararlar" (resolution), ayrıca çalışma usullerine yönelik "usul kararları" (decision) alınmaktadır. İHK oturumlarında çeşitli gündem maddeleri altında çok sayıda belge ele alınmaktadır.

Bu çerçevede, çeşitli İHK kararları uyarınca BM Genel Sekreteri, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri ile İHK tematik ve ülke mekanizmalarının raporlarının yanı sıra devletler, uluslararası kuruluşlar ve hükümet dışı kuruluşlar tarafından Sekretaryaya gönderilen belgeler ve Sekretarya tarafından hazırlanan notlar, İHK belgesi olarak yayımlanmaktadır.

3. İnsan Hakları Konseyi'nin Temel Organları ve Alt Kuruluşlar

İHK'nın uhdesinde bulunan izleme ve şikâyet mekanizmaları, Genel Kurul veya İnsan Hakları Konseyi kararlarına istinaden oluşturulmaları, bu bağlamda hukuki temellerini herhangi bir uluslararası sözleşmeden almıyor olmaları nedeniyle "sözleşme dışı mekanizmalar" olarak adlandırılmaktadır.

a. Özel Mekanizmalar

Özel mekanizmalar Özel Raportörler, Bağımsız Uzmanlar veya Çalışma Grupları tarafından işletilmektedir. Bunların bir kısmı konu, bir kısmı ise ülke temelinde faaliyet göstermektedir. Ülke mekanizmaları, İHK kararlarıyla belirlenen bazı ülkelerdeki insan haklarının durumunu, tematik mekanizmalar ise işkence, düşünce ve ifade özgürlüğü ve benzeri alanlardaki insan hakları ihlallerini incelemek ve İHK'ya rapor etmekle görevlidir.⁷

b. Şikâyet Mekanizması

İHK'nın reformu bağlamında eskiden "1503 Mekanizması" olarak bilinen gizli şikâyet mekanizması, geliştirilmesi amacıyla gözden geçirilmiştir. Bu mekanizma kişisel durumlardan çok, sistematik ve vahim insan hakları ihlalleri için kullanılmaktadır.⁸

⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Welcompage.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ComplaintProcedure/Pages/HRCComplaintProcedureIndex.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

c. Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM)

Kurucu Genel Kurul kararında, İHK bünyesinde her devletin insan hakları alanındaki yükümlülüklerini ve taahhütlerini yerine getirmesini incelemek amacıyla EPİM'in oluşturulması kararlaştırılmıştır. Genel Kurul kararında, mekanizmayla ilgili olarak, objektif ve kaydadeğer bilgileri esas alması, devletlerin gönüllü işbirliğine dayanması ve kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik ihtiyaçlarını gözönünde bulundurması, sözleşme denetim mekanizmalarını tamamlayıcı nitelikte olması ve İHK'nın evrenselliğini ve devletlere eşit muameleyi garanti altına alması yönünde birtakım unsurlar kabul edilmiştir. EPİM sürecinde, her ülkenin Çalışma Grubu raporunun hazırlanmasını kurayla belirlenen üç İHK üyesi ülke üstlenmektedir. Ayrıca, bu çalışmalarda Sekreteryanın yardımından yararlanılmaktadır.⁹

d. Uzman Görüşü Sistemi Danışma Komitesi

İnsan Hakları Konseyi'nin selefi olan İnsan Hakları Komisyonu'nun uzman görüş organı olarak faaliyet gösteren "İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu" yerine 2008'de Danışma Komitesi (Advisory Committee) kurulmuştur. İnsan Hakları Konseyi kararları çerçevesinde, Komite'nin gündemindeki tematik konular arasında insan hakları eğitimi, gıda hakkı, kadın hakları, kayıp şahıslar, engellilerin hakları, cüzzamlı kişilere karşı ayrımcılık yer almaktadır.¹⁰

e. Esasa İlişkin Çalışma Grupları

İHK kararları temelinde oluşturulan ve belirli tematik alanlarda çalışmalar yaparak uluslararası topluma tavsiyelerde bulunmayı hedefleyen çalışma grupları mevcuttur. Biz burada mülteci ve sığınmacılar açısından önem taşıyan iki çalışma grubunu inceleyeceğiz.¹¹

⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/UPRMain.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

¹⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/AdvisoryCommittee/Pages/HRCACIndex.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

¹¹ Mülteci statüsüne ilişkin olarak, sığınma/iltica ve mülteci kavramları karşımıza çıkmaktadır. Mülteci kavramı, günlük kullanımda sığınma/iltica talebinde bulunan yabancılar dahil geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Oysa sığınma kavramı, uluslararası hukuk açısından bir statü olarak kabul edilen mülteciliği de içeren üst bir kavramdır. Bu bağlamda, iltica/sığınma, kişinin tabiiyetinde bulunduğu veya ikamet ettiği devletin ülkesini maruz kaldığı baskılar ya da kovuşturmalar sebebiyle terk ederek yabancı bir devletin ülkesine, diplomatik temsilciliğine veya konsolosluk binasına, harp gemilerine ya da uçaklarına girmesi ve koruma talebinde bulunması anlamına gelmektedir. İşte iltica/sığınma arayışındaki şahıs veya *sığınmacı* temel haklarının ihlal edildiği veya ihlal tehlikesiyle karşı karşıya olduğu gerekçesiyle kendisini bu tehlike karşısında korumayan veya koruyamayan devlet ülkesinden kaçarak koruma talep eden ancak henüz bu korumadan faydalanamayan kişidir. Dolayısıyla mülteci hukuku açısından mülteci, sığınma/iltica talep edenler arasında mülteci olabilmek için aranan şartları taşıyanları ifade etmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Ahmet Hamdi TOPAL, Mülteci Hukuku ve Silahlı Çatışma Kaynaklı Sığınmacılar, Oniki Levha, İstanbul, 2019, s.7.

i. BM Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu

Çalışma Grubu, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun, 1991/42 sayılı kararıyla oluşturulmuştur. Grubun görev süresi her defasında üçer yıl olmak üzere İnsan Hakları Konseyi kararları ile uzatılmaktadır. Çalışma Grubu, dikkatine getirilen bireysel keyfi hürriyetinden yoksun kılma iddialarını araştırır. Bu konuda değişik metotlara başvurmakla birlikte genel olarak bireysel başvuruları şikâyet olarak değerlendirip konuya ilişkin olarak 60 gün içinde (*Çalışma Grubu, Çalışma Metotları Belgesi, para:15-16*) muhatap hükümet beyanını ve bu görüşe karşı başvuranın görüşlerini aldıktan sonra bir Görüş oluşturur. Çalışma Grubu, hürriyetten yoksun kılınmanın ne zaman keyfi sayılacağına ilişkin belirleme yaparken başvurduğu kriterlerini "*Factsheet No.26*" adlı belgede biraraya getirmiştir. Çalışma Grubu tarafından hürriyetten yoksun kılınmanın keyfi olduğuna karar verilmesi halinde ilgili hükümetçe ihlalin telafisi için alınması gerektiği düşünülen önlemler Grubun Görüş kararında sıralanır.¹²

ii. BM Zorla ve İradedışı Kaybolmalar Çalışma Grubu

Çalışma Grubu, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 29 Şubat 1980 tarihli kararıyla oluşturulmuştur. Başlangıçta 1 yıllığına ve 5 üyeden oluşmak üzere kurulmuşken, süreç içinde devamlı olarak görev süresi uzatılmaktadır. Çalışma Grubunun birincil görevi; ailelere, ortadan kaybolduğu ileri sürülen aile üyelerinin nerede olduğu ve akıbeti hakkında bilgi edinmelerinde yardımcı olmaktır.¹³

B. BM Sözleşmelerine Dayalı Olarak Kurulan İnsan Hakları Mekanizmaları

Bunlar BM bünyesinde hazırlanarak imzaya açılan bir insan hakları sözleşmesine dayalı olarak kurulan mekanizmalardır. Bu nedenle sözleşme mekanizmaları olarak anılmaktadırlar. Komiteler, taraf devletlerce seçilen bağımsız uzmanlardan oluşmaktadır. Aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte, denetim görevlerini, taraf devletlerce sunulan dönemsel ülke raporları incelemek ve gerektiğinde ülke ziyaretlerinde bulunmak suretiyle yerine getirmektedirler. Komiteler, denetim görevlerinin dışında ayrıca, anlaşma hükümlerini yorumlama ve hükümlerin yorumlanmasında veya uygulanmasında çıkabilecek ihtilafları çözme yetkisine sahiptirler. Bununla birlikte, Komitelerin kararlarının taraf devletlerce uygulanmasını sağlamaya yönelik icra mekanizmaları ve uymama halinde yaptırım uygulama imkânları bulunmamaktadır. Öte yandan, devletlerin anlaşmalara taraf olmalarının

¹² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Detention/Pages/WGADIndex.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

¹³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disappearances/Pages/DisappearancesIndex.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

yanı sıra, Komitelerle işbirliği yapmaları ve tavsiyeleri ile kararlarına riayet etmeleri, insan hakları alanında arzulanan ve kendilerinden beklenen bir durum olarak kabul edilmektedir. Belirtildiği üzere, BM nezdinde imzaya açılan ve insan haklarına ilişkin olan sözleşmelere taraf olan ülkeler, âkit taraf olarak üstlendikleri yükümlülükler çerçevesinde, Komitelere dönemsel raporlar sunarlar.¹⁴

Ayrıca, sözleşmelere veya ek protokollerine taraf olmak suretiyle ya da sözleşmelere taraf olurken yaptıkları tek taraflı bildirimlerle, Komitelere tanıdıkları yetkileri tespit ederler. Türkiye, söz konusu 9 uluslararası sözleşmeden 8'ine taraftır.

BM bünyesinde yer alan temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelerin temelini, 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi oluşturmaktadır. İlk temel sözleşme ise, 21 Aralık 1965 tarihinde kabul edilen “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi”dir.

Söz konusu Sözleşmeyi aşağıdaki sözleşmeler izlemiştir:

- Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi;
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi;
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi;
- İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme;
- Çocuk Hakları Sözleşmesi;
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Sözleşmesi;
- Engelli Şahısların Hakları Sözleşmesi;
- Zorla Kaybolmalara Karşı Herkesin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme.

C. Anayasanın 90 ıncı Maddesi

Anayasanın 90/5 inci maddesi Türkiye'nin uluslararası hukuktaki ahdi yükümlülüklerinin tayini bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla, söz konusu maddenin ilgili bölümlerine burada işaret etmekte yarar bulunmaktadır.

Buna göre; Anayasamızın 90/5 inci maddesinde;“*D. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma, Madde 90 – Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır...Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar*

¹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 m.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” hükmü yer almaktadır.

Görüldüğü üzere Anayasamızda 2004 yılında yapılan değişiklikle usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda, milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınacağı düzenlemesi getirilmiştir.

III. BM BELGELERİNDE MÜLTECİLER İLE SİĞINMACILARIN ADALETE ERİŞİMİ

A. Genel Olarak

Konumuz bakımından önem taşıyan BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin ilgili maddelerini ileride daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Bununla birlikte, mültecilerin adalete erişimi bakımından bilhassa ilkesel düzeyde önem taşıyan diğer BM insan hakları belgelerine ise burada yer verilmiştir. Bunların bazılarını içeriğine çok girmeden saymakla yetineceğiz. Her ne kadar burada işaret edilen Genel Yorum ve Genel Tavsiye gibi bazı belgeler hukuki olarak bağlayıcı nitelik taşımasa da ilgili sözleşmenin Komite tarafından nasıl yorumlanıp anlaşıldığını göstermesi ve uygulamaya ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Buna göre, söz konusu BM belgelerinin başında BM Şartı ve BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi yer almaktadır. Konuyla ilgili BM sözleşmeleri şunlardır: BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (m.2, 14, 26); BM Engelli Hakları Sözleşmesi (Adalete Erişim, m.13); BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi; Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi; Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi; Çocuk Hakları Sözleşmesi (m.3, 12, 24). Bu noktada önem taşıyan diğer karar ve belgeler ise şu şekilde sıralanabilir: İnsan Hakları Konseyi Kararları (resolution, 34/21, 21.03.2017); BM İnsan Hakları Komitesi ve diğer Komitelerin Genel Yorumları; Mülteciler ve Göçmenler Hakkındaki New York Deklarasyonu (BM Genel Kurulu, 71/1, 19.09.2016).¹⁵

Yukarıda anılan ve Komiteler tarafından hazırlanarak kabul ve ilan edilen Genel Yorumlar ve Genel Tavsiyeleri daha ayrıntılı olarak incelemek bakımından, adalete erişim konusuna doğrudan değinenler burada listelenmiştir. Bunlar

¹⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/InternationalStandards.aspx> ; Erişim: 21.02.2020; Ayrıca bkz. Yogesh TYAGI, The Human Rights Committee: Practice and Procedure, Cambridge, 2011, s.59 vd.

şunlardır: 1) BM İnsan Hakları Komitesi'nin Genel Yorumları (No.15 ve 32);¹⁶ 2) BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin Genel Tavsiyeleri (No.26, 32 ve 33);¹⁷ 3) BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin Genel Tavsiyeleri (No.22 ve 31);¹⁸ 4) BM Çocuk Hakları Komitesi ve Göçmen İşçiler Komitesi'nin (CMW) birlikte hazırladıkları Genel Yorumları (Ortak Genel Yorum, No.3, 4 ve 10, 2017);¹⁹ 5) BM İşkenceye Karşı Komite'nin Genel Yorumu (No.1);²⁰ 6) BM Engelli Hakları Komitesi'nin Genel Yorumu (No.1).²¹

Konumuzla ilgili belli başlı BM belgelerini daha ayrıntılı olarak incelemeye geçecek olursak, bunlardan ilki olan BM Şartının 1 inci maddesinde BM'nin kuruluş amacı şu şekilde belirtilmektedir: *"3. Ekonomik, sosyal, kültürel ve insani nitelikteki uluslararası sorunları çözüme ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini başarmak,"*²²

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 8 inci maddesinde *"Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır."* hükmü yer almaktadır.²³

BM belgeleri içinde adalete erişimle ilgili düzenleme içeren Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne geçmeden önce yine adalete erişimle ilgili spesifik

¹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11 ; Erişim: 11.11.2019.

¹⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx> ; Erişim: 11.11.2019.

¹⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=6&DocTypeID=11 ; Erişim: 11.11.2019.

¹⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11 ; Erişim: 11.11.2019.

²⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=1&DocTypeID=11 ; Erişim: 11.11.2019.

²¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/GC.aspx> ; Erişim: 11.11.2019.

²² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www.un.org/en charter-united-nations/> ; Erişim: 18.1.2018.

²³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> ; Erişim: 18.01.2018. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, kendisi başlı başına bir anlaşma (Treaty) olarak kabul edilmemek ve daha çok geleceğe yönelik bir standart belirleme metni olarak kabul edilmekle beraber, Bildirgeden sonra BM nezdindeki çalışmalar devam etmiş, 1951 Sözleşmesi ve 1967 tarihli protokol gerçekleştirilmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Geoff GILBERT, Aspects of Extradition Law, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/ Boston/London, 1991, s.237.

hüküm içeren BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin "Adalete Erişim" başlıklı 13 üncü maddesine burada yer vermek istedik. Buna göre, söz konusu 13 üncü maddede "1.Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamalıdır. Bunun için usule ve yaşa uygun düzenlemeler yapılmalı ve soruşturma ve diğer hazırlık aşamaları ve tanıklık dahil tüm hukuki işlemlere doğrudan ve dolaylı katılımları kolaylaştırılmalıdır. 2. Taraf Devletler engellilerin adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamak için polis ve cezaevi personeli dahil adalet sistemi çalışanlarının gerekli eğitimi almalarını sağlamalıdır" hükmü yer almakta ve adalete erişim konusuna açıkça vurgu yapılmış olmaktadır.²⁴

B. BM İnsan Hakları Sözleşmeleriyle Tanınan Hakların Genel Özellikleri

Bu başlık altında mukayeseli bir perspektiften 1951 Sözleşmesiyle tanınan haklar ile genel insan hakları sözleşmeleriyle tanınan haklar incelenecektir. Bu türden bir değerlendirme yapıldığında, ana hatlarıyla aşağıda yer alan tespitlere ulaşılmaktadır.

Buna göre, mültecilerin hakları 1951 Sözleşmesiyle belirlenmiştir.²⁵ Bununla birlikte, bu haklar insan hakları sözleşmeleriyle bir anlamda tamamlanmıştır.²⁶ Örneğin, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, 1951 Sözleşmesine nazaran daha kapsayıcı ve daha koruyucu düzenlemeleri yalnızca ülke vatandaşları için değil mülteciler dahil herkes için getirmiştir. Diğer bir deyişle, bu Sözleşmeyle getirilen haklar evrensel nitelik taşımaktadır (*BM İHK, Genel Yorum, No.34, 2011, para:9*).²⁷

Teknik olarak bakıldığında 1951 Sözleşmesi, klasik bir insan hakları sözleşmesi olarak değil taraf ülkelere belirli yükümlülükler yükleyen bir sözleşme olarak nitelendirilmektedir.²⁸ Öte yandan, sığınmacılar ise 1951

²⁴ Sözleşmenin tam metni için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/ConventionRightsPersonsWithDisabilities.aspx> ; Erişim: 21.02.2020.

²⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Manasi RAVEENDRAN, Plight of the Boat People: How to Determine State Obligations to Asylum Seekers, Notre Dame Law Review, Cilt:87, Sayı: 3, (2012), (ss.1278-1312), s.1282.

²⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Elena Fiddian-QASMIYEH/Gil LOESCHER/Katy LONG/Nando SIGONA (Ed), The Oxford Handbook of Refugee and forced Migration Studies Refugee and Forced Migration Studies, Oxford, 2014, s.209.

²⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf> ; Erişim: 18.01.2018.

²⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Vincent CHETAIL, Are Refugee rights HR? An Unorthodox Questioning of the Relations Between Refugee Law and HR Law, s.40, (in The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict, Ed.Andrew CLAPHAM/Paola GAETA, Oxford, 2014); Ayrıca bkz.Bruce BURSON and David James CANTOR, Human Rights and the Refugee Definition, Brill Nijhoff, Leiden/Boston,2016,s.6; Mülteci hukuku konusunda karşılaştırmalı bir değerlendirme için bkz.William Thomas WORSTER, The Contemporary

Sözleşmesinin kapsamı dışında tutulmuştur (*non-refoulement ve cezai bağışıklık hükmü gibi birkaç husus hariç*).²⁹

IV. MEDENİ VE SİYASİ HAKLAR SÖZLEŞMESİ BAĞLAMINDA MÜLTECİLER İLE SİĞINMACILARIN ADALETE ERİŞİMİ

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin mülteciler ile sığınmacıların adalete erişimi konusundaki düzenlemelerine baktığımızda ise öncelikle ayrımcılık yasağını düzenleyen 2 nci madde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, söz konusu maddede; *"Madde 2.1. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşmede tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür."* denilmektedir.

Aynı Sözleşmenin 26 ncı maddesi ise eşitlik kuralını getirmektedir. Buna göre; *"Madde 26. Herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur. Bu bakımdan, yasalar her türlü ayrımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir."*

Sözleşmenin "adalete erişim" bakımından önem taşıyan etkin başvuru konusunu düzenleyen 2/3 üncü maddesinde ise şöyle denilmektedir;

"Madde 2. 3. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet:

(a) Bu Sözleşme ile tanınan hakları ve özgürlükleri ihlal edilmiş olan her şahsın, bu ihlal resmi sıfatla görev yapan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile, etkin bir başvuru yoluna sahip olmasını (etkin şekilde telafi edilmesini) güvence altına almakla;

International Law Status of the Rights to Receive Asylum, International Journal of Refugee Law, 2014, Cilt:26, No.4, (ss.477-499); Usulüne uygun olarak bir ülkede bulunan mültecilerin hakları konusunda ilave bilgi için bkz. James G. HATHAWAY, The Rights of Refugees Under International Law, Cambridge, 2005, s.657; Alice EDWARDS, Temporary Protection, Derogation and the 1951 Refugee Convention, Melbourne Journal of International Law, Cilt:13, (2012), (ss.595-635), s.599 vd.

²⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Vincent CHETAIL, s.69; Ayrıca mültecilerin hukuki statüsü ve hakları ile ilgili olarak çok sayıda çalışma yapan BMMYK'nın çıkardığı Rehber İlkelerin tam listesi için bkz. <http://www.refworld.org/cgi-bin/txis/vtx/rwmain?page=topic&tocid=50ffbce576f&toid=50ffbce579f&skip=0&querysi=guidelines&searchin=fulltext&sort=date> ; Erişim: 12.01.2018; Ayrıca bkz. Protecting Refugees: questions and answers; <http://www.unhcr.org/afr/publications/brochures/3b779dfe2/protecting-refugees-questions-answers.html> ; Erişim: 27.12.2017; Ergin ERGÜL, AİHS ve Türk Hukukunda Sınırdışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Verme, Yargı, Ankara, 2012, s.32 vd.

(b) Böyle bir başvuruda (telafi talebinde) bulunan herkesin haklarının yetkili yargı, yürütme ya da yasama organlarıncı ya da Devletin yasal sisteminde öngörülen başka bir yetkili organ tarafından karara bağlanmasını ve yargısal başvuru (telafi) olanaklarının sağlanmasını güvence altına almakla;

(c) Bu başvuru (hukuki yollardan) yollarından sağlanan kararların yetkili organlarca uygulanmasını güvence altına almakla, yükümlüdür.”

Sözleşmenin adalete erişim bağlamında zikredilmesi gereken belki de en önemli maddesi ise 14 üncü maddedir. Bu madde adil yargılanma ve bu kapsamda mahkemeye eşit erişime ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Buna göre;

“Madde 14.1. Herkes mahkemeler ve yargı organları önünde eşittir. Herkes, bir suçla itham edildiğinde ya da bir hukuk davasında hak ve yükümlülükleri hakkında karar verilirken, yasalar uyarınca kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde adil ve kamuya açık bir duruşma hakkına sahiptir.

...

3. Herkes, itham edildiği suçla ilgili olarak, tam bir eşitlik içinde, aşağıdaki asgari garantilere sahip olacaktır:

(a) Kendisine, en kısa zamanda ve anlayacağı bir dilde, aleyhindeki iddianın niteliği ve nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi;

(b) Savunmasını hazırlayabilmek ve kendi seçtiği avukatla temas edebilmek için yeterli zaman ve kolaylıkların tanınması;

(c) Gereksiz bir gecikme olmadan yargılanması;

(d) Yargılanmada hazır bulunması ve kendisini ya doğrudan ya da kendi seçtiği avukat yardımı ile savunması; avukatı yoksa, bu hakkının var olduğunun kendisine bildirilmesi; adaletin gerektirdiği her durumda kendisine bir avukat tayin edilmesi ve böyle durumlarda ödeme yapma olanağı yoksa bu yardımın parasız olarak sağlanması;

(e) Aleyhindeki tanıklara soru sorabilmesi ya da soru sordurabilmesi, lehindeki tanıkların da aleyhindeki tanıklarla aynı şekilde sorgulanabilmelerinin sağlanması;

(f) Mahkemede kullanılan dili anlamıyor veya konuşamıyorsa bir tercümanın parasız yardımının sağlanması;

(g) Kendi aleyhinde tanıklıkta bulunmaya ya da suç itirafına zorlanmaması.

4. Küçükler için yargılama bu kişilerin yaşları ve topluma yeniden kazandırılmaları düşüncesi gözönüne alınarak yürütülecektir.

5. *Bir suçtan hüküm giyen herkes, mahkûmiyet ve cezanın yasalara uygun olarak daha yüksek bir yargı organınca yeniden incelenmesi hakkına sahip olacaktır.*

6. *Kesin bir kararla bir suçtan dolayı mahkûm olan ve daha sonra hakkındaki hüküm, adaletin yanlış tecelli ettiğini kat'i şekilde ortaya koyan yeni veya yeni ortaya çıkan bir maddi delil dolayısıyla bozulan veya bu sebeple affa uğrayan bir kişi, evvelce bilinmeyen maddi delilin zamanında ortaya çıkmamasında kısmen ya da tamamen kendi kusuru bulunduğu ispat edilmediği takdirde, böyle bir hükmün sonucunda ceza çekmesinin karşılığı olarak yasalara uygun şekilde tazminata hak kazanır.*

7. *Hiç kimse, bir ülkenin yasalarına ve ceza usulüne göre daha önce kesin olarak mahkum olmuş ya da beraat etmişse, aynı fiil için yeniden yargılanamaz ve cezalandırılmaz."*

Sözleşmenin 14 üncü maddesiyle teminat altına alınan haklar ve bu bağlamda maddeye hakim olan ilkeler ise genel olarak şunlardır;

- Adalete erişimde eşitlik ilkesi;
- Masumiyet karinesi;
- Küçüklerin yargılanmasında gözönüne alınacak ilkeler;
- Kararın gözden geçirilmesini talep etme (temyiz-istinaf) hakkı;
- Haksız karar ile mahkûm olanın tazminat hakkı;
- Çifte yargılama yasağı.

Konumuz bakımından önem taşıyan Sözleşmenin 14 üncü maddesine daha yakından bakacak olursak, maddeyle teminat altına alınan hakların gösterdikleri genel özellikler bağlamında ana hatlarıyla aşağıdaki başlıklar göze çarpmaktadır.

Adil yargılanma hakkı bir mahkemeye başvuru hakkını da içerir. Ancak 14 üncü madde ceza yargılaması dışında zorunlu hukuki yardımı öngörmez. Mahkeme tarafından verilen bir kararın infazının mümkün olması hususu, yargılamanın -ve etkili başvuru hakkının- entegre bir parçası olarak kabul edilmelidir. Keza silahların eşitliği prensibi de adil yargılamanın bir unsurudur.³⁰

Söz konusu haklar vatandaş-yabancı ayrımı gözetilmeksizin "herkes" için tanınmıştır. Dolayısıyla, mülteci ve sığınmacılara da bu haklar eşit olarak tanınacaktır (*BM İHK, Genel Yorum, No.32, para.9, Karar No.468/1991, Olo Bahamonde v. Equatorial Guinea, para.9.4.*)³¹

³⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Nihal JAYAWICKRAMA The Judicial Application of Human Rights Law, Cambridge, 2002, s.482, 488, 492, 505.

³¹ Bukonudadahagenişbilgi için bkz.http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11 ; Erişim: 18.01.2018.

Mahkemeye eşit erişim hakkı madde 14/1'de yer alır. Suçlanan mahkemede kullanılan dili anlamıyor ise bir tercümanın yardımından yararlanma hakkına sahiptir. Bu hak madde 14/3-f'de düzenlenmiştir ve bu hak vatandaşlara olduğu gibi yabancılara da uygulanır. Ceza yargılamasında temyiz hakkı madde 14/5'te düzenlenmiştir (*BM İHK, Genel Yorum, No.32, para.12, 40, 45, Karar no.450/1991, I.P. V.Finlandiya, para.6.2*).

V. MÜLTECİ VE SİĞINMACILARIN ADALETE ERİŞİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A. Mülteci ve Sığınmacıların Adalete Erişiminde Karşılaşılan Sorunlar

Mülteci ve sığınmacılar bilhassa büyük göç hareketlerinde, adalete erişimde (ulusal mahkemeler, izleme mekanizmaları ve şikâyet mekanizmaları dahil olmak üzere) bazı engeller ve sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Doktrin ve uygulamaya bakıldığında, mülteci ve sığınmacıların adalete erişiminde karşılaşılan sorunların genel olarak aşağıdaki başlıklar altında dile getirildiği görülmektedir.

- Buldukları ülke dilini bilmemek, kendi hakları ve yükümlülükleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamak, seyahat hürriyetlerindeki kısıtlılık, vatandaşların sahip olduğu yargılama garantilerinin kendilerine uygulanmaması, yetkin hukukçulara ve tercümanlara erişimde zorluk ve adli yardımdan yararlanamama;
- Sığınmacıların adalete erişim amacıyla yerel kolluk dahil mahkemelere başvuruda bulunmaları halinde yakalanacakları, gözaltına alınacakları ve/veya sınırdışı edilecekleri korkusu nedeniyle mağduru oldukları bazı suçların ihbar edilememesi;

Keza, şikâyetçi olmaları durumunda da, varolan adalet mekanizmalarından eşit şekilde yararlanamadıkları ve/veya kendileri için etkisiz kaldığı, bazı durumlarda yetkililerin tutumlarının önyargı ile malul olduğu, suç işlemeleri halinde vatandaşlara nazaran daha ağır cezalarla cezalandırıldıkları ve ayrımcı karar verme süreçleriyle karşılaştıkları da kaydedilmektedir.³²

B. Mülteci ve Sığınmacıların Adalete Erişiminin Güçlendirilmesi Konusunda Öneriler

Mülteci ve sığınmacıların adalete erişiminin güçlendirilmesi konusunda teori ve uygulamada ortaya konulan belli başlı öneriler ise şunlardır;

³² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Promotion and protection of the HR of migrants in the context of large movements, Report of the UNHCHR, A/HRC/33/67, 13.10.2016, para.16-18; <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Migration/PrinciplesAndGuidelines.pdf> ; Erişim: 18.01.2018.

- Tüm mülteci ve sığınmacılara insan hakları sözleşmelerinde yer alan eşit ve etkin adalete erişimin sağlanması ve kolaylaştırılması, bu bağlamda;
- Yargı dışı başvuru mekanizmalarına, örneğin ulusal insan hakları kurumları, Ombudsmanlar, hukuki uyuşmazlıklarda arabuluculuk ve diğer alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine başvurunun da etkinleştirilmesi ve kolaylaştırılması,
- Mülteci ve sığınmacılara karşı uygulamada karşılaşılan ayrımcı tasarruf ve işlemler varsa bunlara son verilmesi,
- Mülteci ve sığınmacılara yönelik insan hakları ihlallerinde hesapverebilirliğin temini amacıyla, mahkemelerin, ulusal insan hakları kurumlarının, ombudsmanların ve ilgili diğer kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesi,
- Mülteci ve sığınmacıların güvenilir hukuki bilgiye, etkin adli yardıma, yetkin ve mali olarak erişilebilir tercüme hizmeti ile yasal temsile eşit erişiminin mümkün kılınması,
- Mağdur hakları hizmetlerine bilhassa çocuk mağdurların eşit erişimlerinin sağlanması,
- Mülteci ve sığınmacılarla, adalete erişim bağlamında karşılaşılan hâkim, savcı ve kolluk görevlileri ile diğer görevlilerin bu kişilere uluslararası insan hakları hukuku uyarınca tanınan haklar ve öngörülen standartlar konusunda farkındalıklarının artırılması,
- Uluslararası adli yardımlaşmanın güçlendirilmesi,
- Adalete erişimin kolaylaştırılması amacıyla danışma merkezlerinin kurulması,
 - Bu bilgi ve danışma servislerinin çok dilli olması,
 - Adaletin her aşamasında çocuk dostu yaklaşımın benimsenmesi,
 - Uluslararası başvuru yollarının açık olması.

Mülteci ve sığınmacıların adalete erişimine ilişkin olarak küresel düzeyde faaliyet gösteren BM seviyesinde ise aşağıdaki önerilerin hayata geçirilmesinde yarar olabileceği düşüncesindeyiz. Buna göre;

- BM İnsan Hakları Konseyince Mülteciler, Sığınmacılar ve Göçmenler için İnsan Hakları Özel Raportörü atanması,³³

³³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Special Rapporteur on the human rights of migrants; <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/SRMigrantsIndex.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

- Her bir BM Komitesinin mülteciler-sığınmacılar konulu ve kendi sözleşmelerinde tanınan hakların bu kişi grupları bakımından yorumunu içeren bir Genel Yorum kabul etmesi;
- BM İnsan Hakları Konseyi bünyesinde gerçekleştirilen Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM) bağlamında, incelenen ülkelerin mülteci ve sığınmacıların adalete erişimlerinde aldıkları önlemler konusunun daha fazla gündeme getirilerek ilgili ülkeye tavsiye konusu yapılması.

Mülteci ve sığınmacıların adalete erişiminin güçlendirilmesinin ne gibi yararlı sonuçları olabileceği sorusunun yanıtına ilişkin olarak, bu konuda en son “New York Deklarasyonu”nda önemli bir tespitin yer aldığı görülmektedir. Buna göre, diğer pek çok olumlu sonucu insanlık adına doğurmasının yanı sıra anılan Deklarasyon’da; “*Mülteci ve sığınmacıların adalete erişimlerinin kolaylaştırılmasının sosyal dışlanma, marjinalleşme ve radikalleşme riskini düşüreceği*” kaydedilmektedir (New York Deklarasyonu, para:39). Deklarasyonda yer alan söz konusu yararlı sonucun ise gerek ulusal düzeyde gerekse küresel düzeyde barış ve güvenliğe katkı yapabileceği hususu gözden kaçırılmamalıdır.³⁴

SONUÇ

Bu çalışmada esas itibarıyla, mülteciler ile sığınmacıların adalete erişimi perspektifinden BM insan hakları mekanizmaları ve belgeleri incelenmiştir. Bu çerçevede, konuya ilişkin BM bakış açısı ele alınmadan önce çok sayıda BM kuruluşuna ev sahipliği yapan BM Cenevre Ofisi hakkında kısa bilgi sunulmuştur. Daha sonra konunun kapsamı ve sınırlılıkları içinde kavramsal ve kurumsal çerçevenin ortaya konulması bakımından BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi ve Cenevre’de bulunan diğer insan hakları mekanizmaları kısaca ele alınmıştır.

Çalışmanın geri kalan bölümünde ise mülteci ve sığınmacıların adalete erişimi bağlamında BM insan hakları belgeleri ve bilhassa BM Medeni ve Siyasi Hakları Sözleşmesi incelenmiştir. Son olarak mülteci ve sığınmacıların adalete erişimlerinde karşılaştıkları belli başlı sorunlar ile bunlara ilişkin çözüm önerileri sergilenmiştir. Diğer bir deyişle, mülteci ve sığınmacılar bilhassa büyük göç hareketlerinde, adalete erişimde çok sayıda engelle ve sorunla karşılaşmaktadırlar. Mülteci ve sığınmacıların adalete erişiminin güçlendirilmesi konusunda teori ve uygulamada ortaya konulan belli başlı öneriler ise çalışmamızda sergilenmeye çalışılmıştır.

³⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.<http://www.unhcr.org/new-york-declaration-for-refugees-and-migrants.html> ; Erişim: 18.01.2018.

Adaletle erişim perspektifinden incelenen BM insan hakları mekanizmaları ve belgeleri göstermektedir ki konuya ilişkin BM insan hakları belgelerinde çok sayıda düzenleme bulunmaktadır. Ayrıca, BM sistemi içinde yer alan ve burada sergilenen mekanizmalara, herkes gibi mültecilerin de hak ihlali durumlarında başvuru olanağı bulunmaktadır. Öte yandan, insan haklarının geliştirilmesi ve ortaya çıkan ihlallerin giderilmesi bakımından, söz konusu mekanizmalara ilişkin farkındalığın artırılması önem taşımaktadır.

Mülteci ve sığınmacıların adaletle erişiminin güçlendirilmesinin ne gibi yararlı sonuçları olabileceği sorusunun yanıtına ilişkin olarak, bu konuda en son New York Deklarasyonu'nda önemli bir tespitin yer aldığı görülmektedir. Buna göre, diğer pek çok olumlu sonucu insanlık adına doğurmasının yanı sıra anılan deklarasyonda, mülteci ve sığınmacıların adaletle erişimlerinin kolaylaştırılmasının sosyal dışlanma, marjinalleşme ve radikalleşme riskini düşüreceği kaydedilmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- **Kevin BOYLE**, *New Institutions for Human Rights Protection*, Oxford, 2010.
- **Bruce BURSON/David James CANTOR**, *Human Rights and the Refugee Definition*, Brill Nijhoff, Leiden/Boston, 2016.
- **Vincent CHETAIL**, *Are Refugee rights HR? An Unorthodox Questioning of the Relations Between Refugee Law and HR Law*, (in *The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict*, Ed. Andrew CLAPHAM/Paola GAETA, Oxford, 2014).
- **Alice EDWARDS**, *Temporary Protection, Derogation and the 1951 Refugee Convention*, *Melbourne Journal of International Law*, Cilt:13, (2012), (ss.595-635).
- **Ergin ERGÜL**, *AİHS ve Türk Hukukunda Sınırdışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Verme*, Yargı, Ankara, 2012.
- **Geoff GILBERT**, *Aspects of Extradition Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/ Boston/London, 1991.
- **James G. HATHAWAY**, *The Rights of Refugees Under International Law*, Cambridge, 2005.
- **Nihal JAYAWICKRAMA**, *The Judicial Application of Human Rights Law*, Cambridge, 2002.

- **Ed.Elena Fiddian-QASMIYEH/Gil LOESCHER/Katy LONG/Nando SIGONA**, The Oxford Handbook of Refugee and forced Migration Studies Refugee and Forced Migration Studies, Oxford, 2014.
- **Ahmet Hamdi TOPAL**, Mülteci Hukuku ve Silahlı Çatışma Kaynaklı Sığınmacılar, Oniki Levha, İstanbul, 2019.
- **Yogesh TYAGI**, The Human Rights Committee: Practice and Procedure, Cambridge, 2011.

MAKALELER

- **Manasi RAVEENDRAN**, Plight of the Boat People: How to Determine State Obligations to Asylum Seekers, Notre Dame Law Review, Cilt:87, Sayı: 3, (2012), (ss.1278-1312).
- **William Thomas WORSTER**, The Contemporary International Law Status of the Rights to Receive Asylum, International Journal of Refugee Law, 2014, Cilt:26, No.4, (ss.477-499).

İNTERNET KAYNAKLARI

[https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/\(httpHomepages\)/2C9BB9A453638E5180256F04006742C9?OpenDocument](https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/(httpHomepages)/2C9BB9A453638E5180256F04006742C9?OpenDocument); Erişim: 18.01.2018.

<http://www.un.org/en/sc/> ; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.un.org/en/ga/third/> ; Erişim: 18.01.2018.

<http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/InfoNotes> ; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/HighCommissioner.aspx>;
Erişim: 18.01.2018.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>;
Erişim: 18.01.2018.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Welcompage.aspx>;
Erişim: 18.01.2018.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ComplaintProcedure/Pages/HRCComplaintProcedureIndex.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/UPRMain.aspx>; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/AdvisoryCommittee/Pages/HRCACIndex.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Detention/Pages/WGADIndex.aspx>;
Erişim: 18.01.2018.

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disappearances/Pages/DisappearancesIndex.aspx> ; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx>; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.un.org/en/charter-united-nations/> ; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>; Erişim: 18.01.2018.

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=topic&tocid=50ffbce576f&toid=50ffbce579f&skip=0&querysi=guidelines&searchin=fulltext&sort=date> ; Erişim: 12.01.2018.

Protecting Refugees: questions and answers; <http://www.unhcr.org/afr/publications/brochures/3b779dfe2/protecting-refugees-questions-answers.html> ; Erişim: 27.12.2017.

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11 ; Erişim: 18.01.2018.

Promotion and protection of the HR of migrants in the context of large movements, Report of the UNHCHR, A/HRC/33/67, 13.10.2016; <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Migration/PrinciplesAndGuidelines.pdf>; Erişim: 18.01.2018.

Special Rapporteur on the human rights of migrants; <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/SRMigrantsIndex.aspx>; Erişim: 18.01.2018.

<http://www.unhcr.org/new-york-declaration-for-refugees-and-migrants.html> ; Erişim: 18.01.2018.

[https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/\(httpHomepages\)/\\$first?OpenDocument](https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/(httpHomepages)/$first?OpenDocument) : Erişim: 08.11.2019.

[https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/\(httpHomepages\)/2C9BB9A453638E5180256F04006742C9?OpenDocument](https://www.unog.ch/80256EE600583A0B/(httpHomepages)/2C9BB9A453638E5180256F04006742C9?OpenDocument) ; Erişim: 11.01.2020.

<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/ConventionRightsPersonsWithDisabilities.aspx> ; Erişim: 21.02.2020.

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/InternationalStandards.aspx> ; Erişim: 21.02.2020.

